

תלמידי חכמים וbijtan

בפרק הקודם רأינו שני סיפוריים על אבות ובנים – ר' אליעזר ואביו, ר' אבחו ובנו. נראה בReLUיל שני היספוריים, והבעיות שבהם, שונים מאד זה מזה ואפשר אף לומר שאין כל קשר ביניהם. דבר זה מלמדנו מה גדול הוא מגוון הבעיות האנושיות שמספרי האגדה יכולים לעורר על היחסים שבין תלמידי החכמים לבין בני משפחותיהם. בפרק זה נסתפק בתיאור נושא אחד מתוך מכלול רב-גוני זה: תלמיד החכם ואשתו.

במשנה (כתובות ה:) אנו שוננים "התלמידים יוצאים ללימוד תורה שלא ברשות (נשיהם) – שלישים יום". המדווק בתלמידי בית מדרש נשואים שרוצים ללימוד בבית מדרש רחוק מביתם. המשנה מניחה שיש נשים שלא תיתנה רשות לשחות ממושכות של בעל מחוץ לבית, ואף אם תלמידו תורה. אין התanja מתייר לבעל לעבור על רצון האשעה למלילה מחודש. בתלמוד הירושלמי (דף ל ע"א) מסיקים בדרך הגיונית "שלא ברשות בתיהן (=נשותיהם) שלושים יום, הא ברשות בתיהן – אפילו כמה".¹ אנו יכולים לחתור לעצמנו שלא תמיד קל למתוח קו ברור בין "ברשות" לבין "שלא ברשות"² שהרי היחסים בין בעל לאשה אינם כשל עובד ומעביר או כשל עבד ואדון. וכי מה תעשה האשעה האוהבת את בעלה ורואה שחשקה נפשו מאד לשמווע תורה בבית מדרש רחוק? אמנם נוסח המשנה הוא "התלמידים יוצאים ללימוד תורה שלא ברשות שלושים יום, הפעלים – שבת אחת", אך אין להשוות כלל "תלמידים"

1. גם בבבלי (שם סא ע"ב למטה) שאלו "ברשות – כמה?" וענו "כמה שצעריך"; אלא שלא ברור אם מדובר בתלמידים או בפעלים או בשניהם.

2. עיין בתוספות ד"ה אלא אורחא.

בלשון רש"י (סב ע"א למULA): "הוא יכול לפתחה שתנן לו רשות".

4 מצפה – במקור הארמי "קסקָה". 6 הורידה – במקור הארמי "אַחִיקְתָּה".

שתי השורות הראשונות של הסיפור מתארות את המצב הירגילי. השורה הראשונה אף אינה מרמזת על בעיה – המספר אינו אומר רב רחומי הילך מביתו ללימוד תורה במחוזה, אלא מעמיד פנים כאלו رب רחומי "נמצא" באופן קבוע במקום הרاوي לו, ואפשר היה להעלות על הדעת שביתו גם כן במחוזה. השורה השנייה יוצרת את הניגוד לשורה הראשונה כשהיא מספרת לנו שרבות רחומי בא' בדרכו רק פעם אחת בשנה, אבלaira נינה כמעט טרקטית מכנים זאת "היה רגיל". עבר יום היפורים היה בימי התלמוד קדוש למשפחה, שהתאספה כולה יחד לחוג את היום, ⁴ ואפילו השוהים במקומות רחוק, היו מתאמצים מאד לבוא לביתם ביום זה. לכן יש אולי קצת נימה של פיסוס עם סיום השורה השנייה.

בשורה השלישית מתיחלה העלילה. התיאור הוא כאלו חובי – וכי מה יפה יותר מתלמיד תורה שכובש את נפש האדם? אך השורה הרביעית אומרת את מה שקורה בלב האשיה הגלויה. המספר יוצר את משחק המלים ובו מתח קשה: הוא "משכיה", והוא "MSCIAH". המשך הוא – "לא בא": הלימוד המשוכש ניצח את האשיה המצפה. שתי המלים "לא בא" עומדות בדיק באמצע העלילה – הן הסיכום של מה שקרה בשמי מקומות העלילה והן הגורם של מה שיקרה בעת שני המקומות. האשיה יכולה לעצור את עצמה וכאן פורץ המוטיב היישן והנצחי של האשיה יהודית לדורותיה⁵ – דמעות האשיה העזובה, העשוקה, הספרות האלמנה. מוטיב נוגע לב וחמור זה, בשימושו לאשת תלמיד החכם המאכזבת, מעד כמה עדים על העומק הרגשי שבו עיצב מספרנו את האשאה על תלמיד החכם שהעדיף את בית המדרש על אשתו. מספננו איננו נביא. אין הוא אומר "וישמעה ה' את קול האשאה באשר

4 עיין למשל בבלי שבת קכז ע"ב,קידושין פא ע"א.
5 החל באיכה: איב וуд' אמר זכרונה לברכה" לח"ג ביאליק, כל שיריו, עמ' רלה.

לא בא
חלשה דעתה, הורידה דמעה מעינה
היה יושב בגג
נחתת הגג תחתיו ומת

5

"פועלים". פועל יוצא מביתו כדי למצוא פרנסה. מלאכתו היא עניין טכני שהוא למלא צרכים חומריים ואני בו, בדרך כלל, עניין המלאאת נפשו של הפועל. אם הוא עוזב לזמן מה את אשתו, יש כאן צורך בויתור מסוים מצד שני בני הזוג אך לא צריכה להיות להיווצר התנוגשות נפשית בין אשתו או בין עמי עצמו. מה שאינו כן ביציאה לתלמוד תורה והנפשיים. ואם בגלל אידיאל כזה עוזב את אשתו, הוא בחר בתורה במקום באשתו, מעדיף תורה על אשה ומונתר על האשה. אולי אפשר להשווות את המצב הנפשי של בחירה זאת ליציאתם של אבירים להרפקאות גבורה כشنורתה בבית האשאה, המנותקת מאוירת התהילה של הקרבנות. אמנם לא יצאו תלמידי חכמים מכאן למצוות תהילות גבורה ותפארת עצם, אך אם נזכיר את דברי התלמיד (בסיפור על רבינו ר' חייא, עיין לעיל עמ' 86) "כל הלומד תורה בפניו, תורתו מכרזת עליו בפרהסיא", נוכל לשער שגם מאווים כאלה יכולים להגדיל את הניכור שבין תלמידי חכמים השואפים לגדולה בתחום לבין נשותיהם.

כאמור, התלמוד הירושלמי מספר רק על יצאה לשולשים يوم שלא ברשות. מה שאין כן התלמוד הבבלי. כבר בדור הראשון או השני של אמראי בכל אמרו שהגבלה של "שלא ברשות – שלושים יומם" היא דעת יחיד במשנה, ושhalbca היא "התלמידים יוצאים לתלמוד תורה ששים ושלוש שנים שלא ברשות".³ ועל הלכה זאת סמכו תלמידי חכמים בבבל וגם נהגו כך לעתים. וכך נעשה אשתו הבודדה של תלמיד החכם לגבירות ספרות האגדה. לא זו אף זו: בתלמוד הבבלי (כתובות סב ע"ב) יש בידינו קובץ של ספרות בנושא זה, שהוא מקובל היסופורים היפים ביותר בכל ספרות האגדה.

פותח את הקובץ ספר על רב רחומי, אחד מתלמידי רבא במחוזה:

רב רחומי היה מצוי לפני רבא במחוזה
והיה רגיל שבא לבתו בכל ערב יום היפורים
יום אחד משכו הלימוד
היתה מצפה אשתו: 'עכשו בא, עכשו בא'

3. בכלי כתובות סב ע"ב, ועיין בדקוק סופרים השלם. בימי הביניים לא הכל הסכימו לדעה זאת. עיין אוצר הגאננים לכתובות, חלק התשובות, עמ' 186 וכן בטדור אבן העזר סימן עז.

בלשון כמעט עננית, הרוי בבית הוו חודר ללב האשא, מבטא את רגשותיה בדיבורו ישיר, וקרוב אליה מאד.

בסיפור יהודה ביר חי אין מתח בין בית המדרש לבין האשא המצפה בבית, אלא בין "הלק" וישב בבית המדרש לבין "בא לביתו" בשביל "עונתו", כלומר בשביל קיום מצוות חי אישות כיota לפיה ההלכה. והוא מתח בין שתי מצוות, שתי חובות שאין אפשרות לקיימן אלא על ידי מילוי שתי מצוות, שתי חובות שאין ניגוד בין קדוש "הלק" ובא"י בכל שבוע. אפשר היה לשער שיש כאן ניגוד בין קדוש של לימוד תורה לבין חול של בית וחמי אישות, ואולי אף – של מאבק בין יציר טוב ליציר רע. אך הקהיל יודע שבאו של יהודה לביתו הוא יכול קודש למצוות "עונגה" כי "עמוד האש" מוכיח להם זאת. אין צורך ב"עמוד" בשעה שהיהודים הולך לבית המדרש שהרי ברור שזאת הליכה לקראת הקודשה, וכך מוכיח ה"עמוד" שבאו הביתה שקול, לפחות, להליכתו לבית המדרש. אין מספרנו מגלת לנו במפורש מה קורה בלבו של יהודה בשעה שהוא הולך לביתו. האם הולך הוא לביתו מתוך שמחה של מצווה שנפשו מלאה מן התקpid הקדוש שלפניו, או שמא הוא עוזב את בית המדרש אנוס על פי המצווה, מתוך התגברות עצמיה על תאנתו להמשיך ללימוד תורה גם בשבת? במלים אחרות: האם עמוד האש הוא יותה, גם אם היא פחות חביבה על בעלייה? יש כמה רמזים המכוננים אותן לתשובה השנייה. בתחילת הסיפור שיהודה "יושב" בבית המדרש והוא בא לביתו ברגע האחרון לפני כניסה השבת. לפי זה בית המדרש הוא מקומו הרצוי לו, הוא הנראה לו עיקר וממנו הוא נפרד בקושי. אך בעיקר רומו לכך האירוע המרכזי של העילילה – "משכון הלימוד ולא בא" – יש כאן בכל ערך שבת מאבק, והפעם ניצח "הלימוד".

אך רמזים אלה משקפים את מה שידוע רק ליהודה. אנשי ביתו, כולל חותנו, אינם יודעים שהליכתו היא לצורך "ישיבה" ואין הם יודעים על מאבק בבאו. ה"עמוד" מתרפרש על ידם שאיש קדוש בא לקיים מצוה. וזהי המשמעות המדויקת של "לא רואו אותו סימן", כלומר אותה תופעה שאפשר היה להפרשה לכיוונים שונים.

ר' ינא, חותנו, אינו מעלה על דעתו שחתנו, בעל בתו, התחבט בין למדת תורה, לבין באו לביתו. הוא משוכנע שאין מכשול אנושי שייעמוד בפני יהודה לקיים את מצוות ביתו. קשר הכרחי זה בין קיום המצווה לבוא המדרש. אך בעוד שהוא מתאר את מה קורה בבית המדרש במחוזא

היא שם וירא את דמותה אשר על לחיה ויחר אפו...". ראיינו לעיל (עמ' 28) את ההבדל בין מספרי המקרא למספר האגדה. אין מספר סיפורנו מרשה לעצמו לתאר במדויק את התהערבות הישרה של ההשגת, אך גם הוא בטוח שאכן הוא מתערבת. בדרך חರיפה יוצר המספר משחק (שני) במילים "אחיתת-אפקית" ובזה רמזוה המערכת המוסרית הbalance: הלימוד "משך" אותו ולכנ"ן "נסבר" הגג תחתיו והוא מת.

הסיפור הבא בקובץ, חמור כקודמו ומאפשר לנו להשוות ביניהם:

5

יהודא, בנו של ר' חייא, היה חתנו של ר' ינא
הלק וישב בבית המדרש
וככל בין המשמות היה בא לביתו
וכשהיה בא היו רואים לפניו עמוד של אש
יום אחד משכו הלימוד ולא בא
כיוון שלא ראו אותו סימן
אמר להם ר' ינא, כפו מיטתו
שאילמלא יהודה קיים, לא ביטל עונתו
היתה בשוגגה היוצא מפני השligt (קהלת י: ה)
10
ומת יהודה

3 בין המשמות – ערב שבת קרוב לכינוס השבת. 4 עמוד של אש – סימן לצידיק גדור. 6 אותו סימן – עמוד האש. 7 כפו מיטתו – סימן לאבלות על מת. 8 עונתו – חותמת חי אישות של בעל עם אשתו. ואמרו (שם בגמרא) עונה של תלמידי החכמים מערב שבת לערב שבת.

כלפי חז"ן בינוי סיפור זה כמספר רב רחומי: א. המצב הרגיל של שהייה בבית המדרש ובבית. ב. "יום אחד משכו הלימוד... ולא בא" ג. מותו של תלמיד החכם. ולכנ"ן בירור שגם במספר השני ממשים המספר את תלמיד החכם שהזניח את ביתו בהעדיפו את הלימוד בבית המדרש והוא מפרש את מותו כעונש על חטא זה. אך ההבדל הבולט לעומת רב רחומי הוא שהאה שינה מופעה במספר ושרותה אינן קובעים את העילילה. דבר זה מוכיח את ייחודה של סיפור רב רחומי: המספר ככל המספרים באגדה, נמצא בכל מקום וידע מה קורה גם בבית וגם בבית המדרש. אך בעוד שהוא מתאר את מה שקרה בבית המדרש במחוזא

חנניה בן חכני ור' שמעון בן יוחאי הלכו ללימוד תורה אצל ר' עקיבה בבני ברק ועשׂו שם שלוש עשרה שנה ר' שמעון בן יוחאי היה משלח כתבים לבתו והיה יודע מה בבתו החנניה בן חכני לא היה משלח כתבים לבתו ולא היה יודע מה בבתו שלחה אשתו ואמרה לו, בתק בגרה בוא והשיאה צפה ר' עקיבה ברוח הקודש, אמר כל מי שיש לו בת בוגרת ילק וישיאה מה עשה, הילך לו למקום השוואות שמע קולן של השוואות, אומרות בנתו של חכני מלאי את כדק ועלילן הייתה מהלכת והוא מהלך אחריה עד זמן שנוכנשה לבתו לא הספיקה ביתה לראותו עד שיצאה נשמהתו ושאומרים שחזרה 10 בוגרות – קצת פחות מבת שלוש עשרה, והוא זמן מאוחר לשושא הבית. 11 הילך לו לעירנו. 16 ביתה – אשתו. 17 שחזרה – נשמהתו אליה.

משמעותו מעמיד זה מול זה את ר' שמעון בן יוחאי לעומת ר' חנניה בן חכני ובזה מדגיש שקיימת האפשרות ללימוד תורה במקומות רחוק ובכל זאת לדאג לבית. ההבדל בין דמותו הידועה של ר' שמעון בר יוחאי גדול מאד בתורה, שהוא מופיע במאורות הלכות, לעומת החיוורת של חנניה בן חכני בספרות התנאים – הבדל זה בודאי היה ידוע לנו ולכן הניגוד ביןיהם בתחילת הספר משמעו: יכול אתה להגיד מאד בתורה, גם אם אתה מקשר דרך קבוע לביתך, ואם לך ניתוקך המוחלט מן הבית בשעת לימודך בבית המדרש אין לך מבטיח לך שתגדל תורה. הקשר של ר' שמעון בר יוחאי עם הבית הוא דו-סטורי – שילוח כתבים אל הבית וקבלת ידיעות מן הבית. תלמיד החכם הוא היום את הקשר בספרו לבית על עצמו ולכן הוא מקבל גם ידיעות מן הבית ו"ידעע" עליו. הזכות על יצירת הקשר, ואם לך האשמה על חוסר הקשר, הם של תלמיד בית המדרש בלבד. ארבע פעמים נאמר "ביתה" בחלק

היהודית, ומайдך – בין אי בוואו ואי קוינגן, מעובה בביבטו "כפו מטהו". המיטה – מקום קיום ה"עונה" – נעשית דרומשטייה בבטאה גם את האבל על מות בעליה. יהודיה מת – בהכרח, אלא שכביית לא פירשו נכוונה את ה"סימן". היודע מה שקרה בבית המדרש, יודע שייהודיה מת כי הלימוד משכו. הוא חטא בבטלו את עונתו, בעדיפתו תלמוד תורה ושיבת בית המדרש על מצנת העונה בביתו, ולכן מת. כאמור לעיל, אין ספק שהוא הפירוש הנכון של הסיפור כי הלשון המשותפת לטיספור רב רחומי מוכיחה זאת. בבית אין מבנים זאת ולכן הם בטוחים שהמאות הוא הגורם – ולא התוצאה – של ביטול העונה.⁶

יש כאן ניגוד, שהוא כמעט טרגי, בין פירוש המציאות על ידי יושבי הבית לבין פירושה האמתי על פי החטא שבבית המדרש. המספר שלנו אינו מסתפק בתיאור המות, שהוא תוצאה של החטא, אלא אומר לנו שלעתים נוצר מרחק רוחני גדול כל כך בין בני בית המדרש לבין ביתם, עד שיושבי הבית אינם מטוגלים כלל להבין מה קורה בכלם של יושבי בית המדרש.

המשמעות לסיפור רב רחומי וסיפור יהודיה ביר חייא הוא לא רק המבנה הכללי ואוצר המלים אלא גם נקודת התצפית של המספר: בשני הסיפורים התיאור המפורט מוקדש לבית הנוטש של תלמיד החכם. יתר על כן, הבית הוא העיקר והוא הציר שעליו סובבת העלילה. מכין שכן בית המדרש אינו מבין זאת, אין לו "דרשות" לשבת בבית המדרש, והוא חייב למות.

לעומת שני הסיפורים דלעיל מביאת האגדה סיפורים אחרים שבהם שב תלמיד החכם מבית המדרש לבתו לאחר שנים רבות והפגישה החדשה עם הבית, על כל בעיותה נעשית לענן העיקרי של המספרים.

סיפור, השווה בחומרתו לטיספור רב רחומי, נמצא במסורת ארץ ישראלית קדומה (בראשית רבבה צה, עמ' 1232):

⁶ הפסוק מק hollowת (שורה 9) הוא אולי רק קישוט (עיין לעיל פרק חמישי, הערכה 13) והוא רגיל בתלמיד (עיין אוצר לשון התלמיד, לח עמ' 584). אולי הוא בא להציג את הבנתם של בני הבית, אך על כל פנים אין הוא מבטא את השקפת המספר.

שמע מפי חנןיה על ביתו או על שליחות אשתו. הוא נראה אף אינו יודע שהחנןיה יש בת בוגרת, זאת אומרת שחנןיה לא רק מתעלם מן הרדעת אשתו, אלא אף מעלים אותה. הביטוי "צפה ר' עקיבא ברוח הקודש"⁷ משמעו שחנןיה יודע עתה שימושים דורשים ממנה לילכת הביתה⁸; הוא כפrio לעזוב את בית המדרש.

ציוויל של ר' עקיבא נתן, לכארה, לחנןיה הזדמנות "לשוב" בתשובה, ככלمر "שלוח כתבים לביתו" ולהודיעו שהוא עומד לבוא ולהשיא את ביתו. אך חטא הניתוק של שלוש עשרה שנה רובץ עלייו והוא אינו מסוגל לפרוץ את החומות שהוא בנה בין לבתו. הוא אינו כותב הביתה על בואה אלא יוצא מכושף מבית המדרש, שבו אינו יכול לשחות עוד, בכיוון אל הבית. הוא אינו מסוגל להתאר עוז לבוא לבית ולעמוד לפני אשתו. המספר מבטא תעיה זאת במילים "'מה עשה'" (شورה 11). כך מגיע הוא – ושוב, כמו נגג ב'רווח הקודש' – אל אחד המקומות הציוריים של מקום מגוריין, אל מעיין העיר. כאן ניתנת לו – ממשימים – ההזדמנות השניה ליוצר את הקשר עם הבית, אמנס מתוך מודעות ברורה עוד יותר על הניתוק שהוא גורם לעצמו. הוא שומע כיצד השוואות קוראות לאחת מהן "בת חכינאי" והוא מבין בבת אחת שני דברים: השוואת זואת היא בתחום הבוגרת שעליו מוטל להשיאה. אבל אין היא נקראת עוד עלשמו (אלא על שם אביו – הסב של הנערה) כי שמו נעלם במקום מגוריין. ואולי אפילו במשפחתו. עדין היה יכול לתקן את אשר עיוות, לו היה פונה כתע לנערה ואומר לה מי הוא והיה משלח אותה אל אם להודיע לה על בואה. אך גם כאן הוא נאלם ואינו מסוגל לייצר את הקשר עם הנערה שהיא זורה לו. "היתה מהלכת והוא מהלך אחריה" ולא קרב זה אל זה.

אין אנו יודעים מה תיאר לעצמו חנןיה בשעה שהתקרב אל "ביתו", שמא סבר שההשגה הפגישה אותה עם ביתו ומילא הכל יסתדר בעת בכינוס ובזה ברוח מן האחריות על מעשו. ושמא היה עדיין במצב של

11 המספר אولي רוצה לומר שר' עקיבא ראה לפניו תלמידים שלא היו בabitם שלוש עשרה שנה ושער בעצמו שגם יש לתלמידיו בנות, הן גדולות, והוא לא הרש לתלמידיו לzonoch את חותמותיהם. "רווח הקודש" יתרפרש לפיו כמפגש המפליא בין דאגת ר' עקיבא לבין הזרים האמתיים של בית חנןיה. ועיין אצל אורבד, חז"ל, עמ' 516: "במשמעות זאת אמרו הראשונים על תנאים אחדים ש"צפו" או ש"כיוונו" ברוח הקודש, ולאמתו של דבר מוכחים הסיפורים ש"רווח הקודש" זו היא בינתם וחכמתם...".

הראשון של הספר ואם אנו שואלים אל מי נשלהו הכתבים, נראה שהתשובה טמונה בסוף הספר (שורות 15–16), שם מוזהה הבית עם האשה כי "ביתו זו אשתו". הקשר של ר' שמעון בן יוחאי עם ביתו הוא אישׁ ואין ניתוק בין בני הזוג. אולי דבר זה מקהה את החrifות של שהייה במשך "שלוש עשרה שנה" בבית המדרש. אם ר' שמעון בר יוחאי ייש "יודע מה בביתו" – במשמעות המלה של "יודע" ושל "ביתו" – יש בזו פיצויימה על המרחק הגיאוגרפי ועל אורך הזמן. אין מספרנו דין בשאלת אם תלמידי החכמים "עשוו שם שלוש-עשרה שנה" ברשות "בתיהן"⁹ ונראה שההمسפרים בתקופת האמוראים כבר היו רגילים לשירות ארוכות בבתי המדרש.⁸ לגבי ר' שמעון בר יוחאי שאלת הרשות – שאלה שלוש עשרה השנים – אינה מכריעה כי הקשר האישי בין לבין "ביתו" מוכיח שלא היה כאן משבר.

מכלך הן אתה שומע לאו. חנןיה בן חכינאי אינו יום את הקשר עם הבית ולכנן הקשר אין קיים. והוא ניתוק של יותר על הבית, שלדעת המספר, אי אפשר יהיה להתקנו. לאחר שלוש עשרה שנה יומת האשה את חידוש הקשר. ההסבר לכך הוא: גיל "בוגרת" הוא קצת פחות שלוש עשרה שנה.¹⁰ בהודעה לבعلה אומרת האשה "בתך בגרה" ולכן נראה מאי שחנןיה ידע על הולדת בתו עוד לפני שעזב את ביתו (זמן קצר לאחר לידתה) והוא היה יכול להסביר עצמו את זמן נערותה ובגרותה, והיה עליו לדאוג לה גם בלי תזכורת מאשתו. האשה ציפתה שבעללה יבוא קודם שבתם תבגר כדי גיל "בוגרת" אינו נחשב לגיל נשואין מוקדם בימי התלמוד,¹⁰ אבל הוא לא בא. הוא מתעלם לא רק מן "ביתו" כלומר מן אשתו, אלא גם מן הזרים של כל בני הבית. גם לאחר ההודעה המאשימה של האשה לא נאמר שחנןיה החליט לילכת (ובאמת הרי לא חידשה ההודעה לחנןיה הרבה). בעת באה התרבותות בית המדרש עצמו נגד התלמיד.

זה חידוש של סיפורנו לעומת שאר הספרים בנושא זה, שבית המדרש אינו רוצה לקיים בו את מי שמתעלם מן הבית. ר' עקיבא לא

7 עיין בירושלמי הנ"ל עמ' 99.

8 עיין להלן בספרותם הביבליים.

9 עיין אנציקלופדיה תלמודית, ערך "בוגרת", וירושלמי יבמות א: ב, ג ע"א.

10 עיין בבל פסחים, קיג ע"א.

תלמידי חכמים וביתם 109

בסיפור הבא יש בבית בנו של תלמיד החכם והסיפור מורכב יותר. גם זהו סיפורן הקובץ בכתבות סב ע'יב.

ר' חמא בר ביסא הלך ישב שתים עשרה שנה בבית רבו כשבא אמר, לא אעשה בדרך שעה בן חכיני

נכns ישב בבית המדרש ושלח לביתו

בא ר' אושעיא בנו ישב לפניו

היה שואל אותו על שמונה

ראשו שמונאותיו מחודדות

5

חלשה דעתו, אמר

אללו היתי כאן, היה לי זרע זהה

נכns לבתו, ננס אחריו, קם לפניו

10

הוא סבר שרוצה לשאלו על שמונה

אמרה לו אשתו, וכי יש שום מלפני תינוקו?

2 בדרך שעשה בן חכיני – שוכנס לבתו פתאום והזיק. 3 – שלח – הודיע שבא.

5 שואל אותו – ר' אושעיא את ר' חמא. 6 ראהו – ר' חמא את ר' אושעיא.

מחודדות – מדויקות. 9. ננס אחריו – ר' אושעיא אחריו ר' חמא. קם – ר' חמא.

10 הוא – ר' חמא. שרוצה – ר' אושעיא.

הרקע – שהיה ידוע בודאי לרוב שומעי הספר בימי התלמוד – הוא דמותו של ר' אושעיא, בן הדור הראשון של אמוראי ארץ ישראל. ר' אושעיא הוא מקבץ בריתות מפורסם וקובצו היה בעל סמכות גדולה ביותר. תלמידיו כינוו "אבי המשנה" בגל פירוטיו המוסמכים עליה. مكان ההדגשה על "שמונאות מחודדות" שבסיפורנו.

אך גיבור הספר הוא האב השב בביתו. הוא סבר שבאמצעים טכניים יכול לבטל את הבעיות של שומו הביתה לאחר זמן רב של שטים עשרה שנה. הוא סבר שהוא יודעיפה את אשר לפניו ולבן (לא תענה חנינה בן חכיני במקום השוואות אלא) הולך הישר אל בית המדרש של מקום מגוריו. שם בבית המדרש לא יוכל, לדעתו, לשgot איזו שגיאה לגבי ביתו, כי בית המדרש הוא מקום חיתו, והוא יוכל לשער שם יפה מה יקרה. אין אנו יודעים אם הילך לבית המדרש רק למקום שהיה ומני עד שליחותו הביתה תחבצע או שיש בהליךתו לשם מעין "בריך" זמנית מפני העימות עם הבית. יתרון גם ששיעור שבבית המדרש יכול להציג

כפיה רוחנית כבשעת הליכתו אל מקום השוואות ורק נגרר אחרי העובdot – ביןacr וביןacr ברור שלא הצליח לקום את עצמו לראות נוכחה מה עליו לעשות. מכין ש"לא היה יודע מה ביתו" – זה חטא הרראשון – לא תיאר לעצמו מה יקרה כשיבו אל "ביתו".

נראה שהעובדות של השלב האחרון בסיפור היו אלה: הבית נכנסה לפתח הבית והאם, מתוך הבית, הביתה בכוונה ואו ראתה את בעלה עומד – או מהלך – מאחורי הנערה. המראה הפתאומי והפתיע ריגש אותה כלacr עד שלבה עמד, ולעלום. כשהיא חנינה לביתו, "ביתו", באשמתו, לא היה עוד.

למה היא על האשה הזאת למות? התשובה פשוטה, אך האמיתית, היא שהיא מטה בגלל מעשי בעלה. כמו שהמקרה אינו שואל מדוע היו צרכיים אוריה החתי או נבות היורעали למות, אלא הוא מקבל את מותם בידי אחרים כרע נורא שקים בעולם,acr גם מספרי האגדה: אין כל ספק שמספרנו תולח את מותה של האשה זאת במעשיו של תלמיד-חכם שהעדיף את לימוד התורה בבית המדרש על דאגתו לביתו.¹²

מספרים אחרים לא הסכימו לראייה פשוטה כלacr. בקובץ הביבלי הניל (כתבות סב ע'יב) מספר סיפור חדש לגמרי. על ר' חנינה בן חכיני. לפי סיפור זה חזר ר' חנינה לבתו מרצונו, ללא דחיפה מן הבית או מבית המדרש, אלא דרך הביתה כי "шибיל" העיר נשתנו" לאחר שתים עשרה שנה. הזמן הרבה – ולא האדם – הוא הגורם לממושל. ר' חנינה יושב על שפת הנהר (acr הוא בבל!) שם הוא רואה את בתו, והולך אחריה לביתה. כשהוא מתקרב לבית, קורה דבר בלתי צפוי: האשה יושבת בחוץ ורואה אותו, לפני שהוא מספיק להזכיר את نفسه. רוחה פורחת, הוא מתפלל עליה "רבונו של עולם, עניה זו, זה שכרכה?" והיא שבה וחיה. הזמן הארוך שנתקק את הקשר בין שני בני הזוג, כמעט וקלקל את האפשרות להחזרת "הבית" לקדמותו. אך תפילה זו של הבעל, המוכיחה שהוא ידע את עוניה בימי לימודו ואת השכר המגיע לה, מאפשרת את חידוש הקשר והקמת הבית מחדש.

בשני הספרים הראשונים של פרקנו כלל הבית את האשה בלבד. בשני הספרים על חנינה בן חכיני נוספה הבית כדמות משנה בבית.

12 היו שנינו לתקן רושם קשה זה וכך נוספו שלוש המלים של שורה 17 לסיפור. אין כל ספק שאין הן דברי המספר המקורי.

הבעיה האנושית של הסיפור: האשה לא הייתה בבית המדרש, אינה יודעת על גדולת בנה בתורה (או אינה מתחשבת בה) ובשבילה בנה הוא "תינוק". באופן אירוני מאד, דמות זאת של הבן היא הדמות הצפוייה שבעיני רוחו של ר' חמא, ככלمر בן שאין בו תורה. ר' חמא עצמו רואה בנכנס את הצעיר הגדול בתורה שבودאי אינו בנו, שהרי הוא יודע כל כך הרבה תורה. שתי התפישות – גדול בתורה שאינו הבן מצד אחד, ו"התינוק" שאינו בן תורה מצד שני – מנוגדות זו לזו ומארחות לר' חמא את אשמו.

כמשמעות האמת, יכול לכואורה ר' חמא להתנחם ולשםו על שבנו גדל כל כך בתורה, אך נראה שהמספר אינו מתרגש בזוה. הבעיה האנושית של הסיפור איננה ידיעת התורה של הבן אלא לימוד התורה של הבן אצל האב. באמצעות הסיפור "בא ר' אושעיא ויושב לפניהם" אביו. זאת אומרת שהוא אפשר לרב עוזר לר' חמא לרגע קטן לנסות ללמד את בנו תורה. אך הוא אישר כדי לשוכ – ר' חמא מבין שאין לו עוד מה ללמד את העילי הצעיר. וזה המשמעות המלאה של הפגישה בסוף. ר' אושעיא נכנס, ר' חמא סבור שהוא בא לשאול עוד על שמעונות לא ידועות, והוא מיד קם מלפניו ו מעיד על עצמו "אין לי מה ללמד אותך עוד, אל תשב לפני עוזר".

אפשר שדבריה של האשה לא באו אלא ליצג ולבטאת את הניגוד ואת הטעות שבתפישת ר' חמא, כאמור לעיל; אך יתכן שיש כאן כוונה עמוקה וחמורה יותר. טיפורנו הוא אחד מן הטיפורים המסתפרים על האשה המכחה בבית בעליה מדרש. אם מספרנו רצח, כחבירו בקובץ בתלמוד, לעצב גם את דמות האשה, הרי רצונו לומר: האשה אינה יכולה להבין מדויק האב "יימוד בפני תינוקו", כי "הבית" אינו מבין את הבעיות האנושיות של בית המדרש. אם כן, גם לא תבין את "חולשת הדעת" של האב השב לביתו ועומד לפני בנו. לכן ר' חמא גם אינו מצליח לשוב אל האשה. הבן של טיפורנו, שהוא גם "מחודד בשמעונות" וגם "תינוק", ממקד את הניגוד בין בית המדרש לבית, וניגוד זה לא ניתן לביטול.

רק פעם אחת נוצר סיפורו, שהוא כולו אהבה ופיום, על האשה המכחה בבית לשוב בעלה מבית המדרש. זה סיפור ר' עקיבא ואשתו, שהוא מן הטיפורים המפורטים ביותר של האגדה ויפויו המיחודה מטיבע את חותמו

עצמו ואת תורתו שלמד בפני חכמי העיר. בין קר ובינו קר, קרה לו שם דבר נעים מאד. מיד לאחר שליחת השילוחות, כשהשה עדיין בבית המדרש כדי שבבית יתכנסו בינו לביןים לבואו, בא בן תורה צער ו"ישב לפניו – תלמיד – והיה שואל אותן...". ר' אושעיא הצעיר נראה נגאך עם אורחים רבים. הוא היה TABOR את שמו עלייהן מכל תלמיד חכם שבא מרחוק שמכביא אותו מסורות חמורות מבית מדרש אחר. בדיון שהתקפתה בין שני החכמים היהת נראה ידו של הצעיר על העלינה, על כל פנים החל ר' חמא לכבד ביותר את ידיעותיו של הצעיר.

ר' חמא נכנס לבית המדרש כדי "לא לעשות בן חכינה", והנה עוררה דוקא הכנסה לבית המדרש את המערבולות הנפשית של שיבתו לאחר זמן רב. בן תורה הצעיר מעורר את קנטחו של האב ואת רגשי האשמה והחרטה שלו. הוא מתחרט על שעוזב את הבית ואומר "לו היה תי כאן...". לו העילי היה באמת היה לר' חמא בן בבית שלא למד תורה, היה ברור של לימודו של ר' חמא בחוץ היה טעות, והוא היה חוזר לביתו וمبין ששתיים עשרה שנה אבדו לו. זאת המשמעות החמורה של הביטוי "חלשה דעתו". עכשו, שהוא אומר "אילו היה תי כאן, היה לי זרע כזה", ואנו יודעים שבנו למד הכל בלבד, הרי יש בזוה – נוספת לחולשת הדעת מצד ר' חמא – גם לעג מר עליו מצדנו. הוא סבור שבכל עדיו אי אפשר, בעוד שבאמת הוא מיותר.

בית המדרש היה צריך להיות לר' חמא מעין מקלט זמני במקום הבית. אך אין האדם יכול לבנות מן האחריות על תוכאות מעשינו – אין אדם יכול לשחות שתים-עשרה שנה במרחקים ולבסוף רק "לא לעשות כדרך שעשה בן חכינה". המוטיב הספרותי-האנושי העתיק של "השיבה המאוחרת"¹³ שהיא כמעט תמיד מדי וללא תצליח לטבל את הזמן הארוך מאד שעבר בלי שוב – מוטיב זה מתמקד כאן בדרך מרגשת בידעות התורה של הבן.

בלב בכך יוצא ר' חמא מבית המדרש והולך לביתו. עתה הוא חושש מפני הפגישה עם בנו, שהוא – לפי השערתו – נשאר ללא תורה, בוגלו. הפגישה הראשונה עם אשתו אף אינה מתוארת, שהרי היא הוכנה מראש, והיא כולל בשתיהם המלים "נכנס לבתו".

לעומת זאת הפגישה עם הבן אינה מוכנה מראש והוא חושפת את כל

¹³ עיין ב' קורצוויל, מסכת הרומאן, הוצאת שוקן תש"י/ז, עמ' 46.

במסגרת הספר (שורה 1 ושורה 27) מתואר ההבדל במצבו הכלכלי של ר' עקיבא בין תחילת הספר לסופו בעקבות שינוי היחס של בן כלבא שבוע אליו בಗל ידעתו בתורה. גם בדרך התגלותו של ר' עקיבא לחותנו יש חשיבות לסיפור כלו אך אותןנו מעוניין, בשביל נושאנו, סיפור הבת, האשה.¹⁴

האיידיאל האנושי של מספרנו טמון בשורה 2 ו 3 ובניגוד שביניהם לבין שורה 1. יסוד היסודות של יחס הבית לר' עקיבא הן שתי המידות "צנווע ומעולה". לא נאמר במה הוא מעולה אך כיון שנאמר שהוא צנווע, אנו מבינים שהוא מעולה במידות שאין ניכרות בקהלות כלפי חוץ. אף על פי שהוא רועה, ככלומר שכיר, עני, ובור שמלאותיו אינה בתרוך ישוב של בני אדם, "ראתה אותו" הבית ואת מידותיו המופלאות. הבית רצתה ב"צנווע ומעולה" אלא שעליו עוד ללכת ללימוד תורה. יש לשים לב שהמידות האנושיות (שאיןן ידיעת התורה) הן הקובעות את יחסיה הרגשי (בימינו היינו אמורים – את אהבתה) אליו: והן כשלעצמם איןן טענות שום תיקון. הבורות נתנת לביטול כי אפשר ללכת לבית המדרש, אך הצניעות – על אף הבורות – היא היסוד לכל.

בין שני הגיבורים – ר' עקיבא והasha – יש חוסר איזון בתחילת הספר ובסיומו. בתחילת היא הירושת העשרה של בית כלבא שבוע והוא – רועה. בסוף הוא "אדם גדול" מאד בתורה, אחריו הולכים אלף תלמידים והוא – לא רק אשעה עניה ללא בגדים אלא גם לכארה אין לה חלק בגודלו של בעל, שהרי היא בודאי איננה יודעת הרבה תורה. חומר האיזון נעמן עדיפות האשה בתחילת לעדיפות האיש בסוף, והנה היא, האשה עצמה, היא הגורמת, המנעה, והמגבירה תנועה זאת, שהרי היא הרוצה שהוא ילמד תורה. רצוננה זה לא מוסבר בכל הספר, ומוכן אליו הוא למספר שלימוד התורה וגוזלה בתורה הם הדבר שהasha רוצה בשביל בעלה.

שלוש פעמים "נגשים" שני הגיבורים: בשעת הקידושין, לאחר תריסר שנים ולאחר עשרים וארבע שנים. בפעם הראשונה האשה היא הפעליה: היא מציעה את הצעת הקידושין, היא "מתקדשת לו", והיא המשלחת אותו. כשהוא אומר "הן", אין לנו יודעים אם הרועה רוצה את

¹⁴ יתכן שישpor האב, בעיקר החלק האחרון שבו, הוא מקורו ספרו שני שהוא בתחילת עצמאי ושולב בתוך ספרו הבית.

על כל קובץ הספרים בכתביות סב ע"ב.

ר' עקיבא היה רועה של בן כלבא שבוע ראתה אותו בתו שהיא צנווע ומעולה אמרה לו: אם מתקדשת אני לך, הולך אתה לבית המדרש? אמר לה, הן.

5 התקדשה לו בצדקה ושילחה אותו שמע אביה, הוציא אותה מביתו והDIRה הנאה מנכסיו

הLK ישב שתים עשרה שנה בבית המדרש שבא הביא עמו שנים עשר אלפי תלמידים שמע זkan אחד שאומר לה: את מתהלך אלמנות חיות אמרה לנו, אם הוא מצחית לי, ישב שתים עשרה שנים אחרות אמר, ברשות אני עושה

חוור הLK ישב שתים עשרה שנים אחרות בבית המדרש שבא הביא עמו עשרים וארבעה אלף תלמידים שמעה אשתו, היתה יוצאת לקרהתו אמרו לה השכנות, שאלילם, ליבשי והתכסוי

10 אמרה להם "ידען צדיק ונפש בהמתו" (משל יב: י) כשהגיעה אצלו, נפלה על פניה ובשונקה לו וגלג, היו דוחפים אותה המשמשים אמר להם, עזובה, שלוי ושלכם שלה היא

20 שמע אביה שבא אדם גדול למקום אמר אלק אצלו, אולי הוא יפר לי נdryי בא אצלו אמר לו, על דעת שהוא אדם גדול האם נדרת?

אמור לו, רב, אפילו פרק אחד ואפילו הלכה אחת אמר לו, אני הוא נפל על פניו ונשקו ברגלו

25 נתן לו מחיצת ממונו.

1 בן כלבא שבוע – מעשרי ירושלים (עיין לעיל עמ' 91). 3 מתקדשת – מתארסת

ונשארת בבית האב עד שיישנוו (לאחר שישוב מבית המדרש). 9 אלמנות חיות –

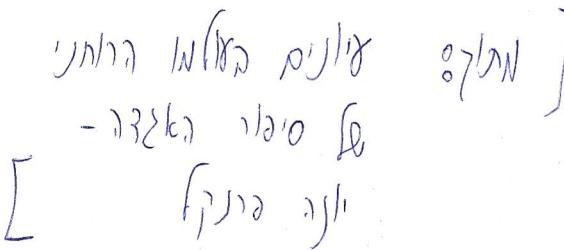
תוואר לאשה שבעל קיים אך געולם לא יבוא (על פי שם"ב: ג). 15 כלים – בגדים.

19 של – התורה של. 20 אדם גדול – לא ידע שהוא חתנו, רועו לשעבר. 21 נdryי – הניל (שורה 6). 23 על דעת שהוא – לו ידעת שהוא יהיה. 24 אפילו – לו למד.

נוספות: היא יוצאת לקראתו כדי שהפגישה תהיה. חוסר האיזון מתחbetaא כאמור, בחוסר הבגדים שלו ובמספר התלמידים שלו. דמיות המשנה הנו הפעם השכנות שלה והתלמידים שלו. השכנות מנסות לבטל את חוסר האיזון על ידי שיפור המראה החיצוני של האשא, וכינן שזה אכן מטבח, מצלחים השמשים לבטא בכוורת את חוסר האיזון: הם דוחפים אותה כדי שהפגישה לא תהיה. אך מעבר להמולה ואת יש שתני נפשות אשר, על אף המרתק הכללי, הגיאוגרפיה והזמננו, מרגישות כנפהש אחת. היא מבטאת את הניגוד בינה לבינו בעורצת הביטויים "צדיק" ו"בהתו" אבל היא יודעת שלען אף ההבדל החיצוני הגדל הוא יודע את נשפה. בבטחון זה, שהיא יודעת שהוא יודע, טמונה אותה אחדות רוחנית-רגשית כפגישה-לא-פגישה שלפני שתים עשרה שנה.

על דבריה לשכנות היא מקבלת את המענה בדבריו אל השימושים "שלוי ושלכם שלה היא". ר' עקיבא אינו מפרש מה הוא אותו דבר שהוא "שלה", כי כולל בזה הכבוד, התורה, כלומר כל מה שבית המדרש מציג. במשפט זה מבטא ר' עקיבא את השותפות הרוחנית, או מוטב – את המדרש.

אין אנו יודעים מי הוא מחבר ספר זה, אך אין ספק שככל יהודי חי בבית המדרש של חכמי התלמוד ידע שר' עקיבא הוא מן הגדוליים שבגדולי התורה וששהוא מעמודי התווים שעליו נשענת התורה שבבעל-פה על כל קומותיה: מדרש, משנה, הלכה וגגדלה. כל אלה – אומר המספר – הם "שלה", של אשא יהודיה אחת, עניה ועוזבה, אך מאוחדת בנפשה עם בעלי שבבית המדרש.

מן היורשת, או את התורה, או את הנערה: ה"הן" קוצר מדי לעומת הפעילות הברורה של האשא.

לאחר שתים עשרה שנה השתנה הרבה. הבעל חזר לביתו כיון שהוא סבור שאינו יכול לשחות עוד בבית המדרש ביל' "רשות" אשתו. הוא כבר גדול בתורה, הוא רוצה להמשיך ללמידה, אבל "רשות" אשתו היא הקובעת בשביilio. גם האשא רוצה שהבעל ימשיך וילמד אך היא אינה בטוחה שהוא ירצה. הוא אומר "ברשות אני עושה" והוא אומרת "אם הוא מצית לי", ושני בני הזוג מכוננים אל רצון אחד, אף על פי שאינם נגশים: כדי שפגישה-לא-פגישה זאת תצא לפועל נשלח לאשה "זקן אחד", אותו ווון נציגי שבאלגורות, בדוק ברגע הנכון, את דרכי ההשגה לצדיקים¹⁵ והוא מגלה כאן את אחדות הדעות הנפלאה בין בני הזוג. אך האשון מופר כבר כאן לטובה הבעל. הוא שומע את דברי האשא, בעוד היא אינה שומעת את "ברשות אני עושה" שלו. האשא נשארת בביות – הכל רואים אותה כ"אלמנה חיה", והבעל חזר עם תלמידיו לבית המדרש.

נדמה לנו שיש מושו מוחר באוותה "לא-פגישה" שבין בני הזוג לאחר שתים-עשרה שנה. כאן אנו זוכרים שהם רק "נתקדשו" ומעולם לא היו נשואים: היא אשתו, ואשת איש מבחינה משפטית, אך אינה נשואה לו, "אלמנה חיה". אולי המספר רוצה לرمזו שאילו היו נגশים, לא-יתרכן שלא יינשאו, ואו "שתים עשרה השנים האחרונות" היו מקבלות אופי אחר לגמר. כך יש זהות רבה בין המצב של "קידושין ללא נשואין" לבין הפגישה-לא-פגישה.

לא עסקנו בבעיטה הממון כי הוא מופיע בשלב זה רק כמותיב רקע האומר שగירוש האשא מן הבית והפסד כל העושר של בית כלבא שבוע לא שינוי לבני הזוג כלום. וגם כאן האשא היא המנתרת העיקרית שהרי היא אינה מקבלת שום תמורה בעוד שר' עקיבא בודאי לא היה עוד עני בבית מדרשו בקרב תלמידיו.

דבר זה מובלט בפגישה השלישית. כמובן שאין לדחות עוד את הנושאין לאחר עשרים וארבע שנים¹⁶, ולכן לא יהיו "שנים אחרונות"

15. עיין לעיל עמ' 57, הערכה 23.

16. אם האשא הייתה "בוגרת" בשעה שנתקדשה, היא קרובה לגיל 40 בסוף הספר.